

Mälestuskilde Stokholmi Eesti Algkooli algusajast.

Stokholmi Eesti Algkooli praeguse suurjuubeli puhul on vahest sobiv heita lühikest pilku selle kaugele algusajale.

Sügisel 1944 Rootsi saabunud eestlaste suures põgenikevoolus oli ka rohkesti kooliealisi lapsi. Laagrites viibimisel tekkis varsti tungiv vajadus lastele mingi kooliõppuse korraldamiseks. Üksikuis laagreis, kus leidsid agaramaid õpetajaid, tekkiski spontaanselt juhuslik õpetustöö korraldamine.

Aga juba oktoobris s.a. selgitasid Eesti Komitee juhatuse esindajad esimees R.Penno, H.Mark ja A.Grönberg Rootsi ametivõimudele tungivat vajadust eesti lastele kooliõpetuse korraldamiseks laagreis ja ka väljaspool laagreid. See tänuväärt algatus andis ka tulemusi ja Valitsus tegi Välismaalaste Komisjonile ülesandeks korraldada lastele emakeelse õpetuse andmist. Õpetustöö tegelikuks korraldajaks ja järelvalve teostajaks määrati Roslageni piirkonna koolideinspektor dr.Helge Haage ja tema assistendiks E.Komitee koolitoimkonna esimees H.Mark. Kui mõnes laagris ei juhtunud olema sobivat õppejõudu, siis võidi sinna õpetajaks määrata ka mõni väljastpoolt. Nii sattus nende ridade kirjutaja Kalmari läänist Sigtuna laagrikooli õpetajaks. Seal oli 16 õpilast 7.-16. eluaasta vahel.

12. märtsil helistati mulle E.Komiteest ja teatati, et Välismaalaste Komisjon on otsustanud avada Eesti Algkooli Stokholmis 15. märtsist arvates ja et mind on määratud selle juhatajaks. Sigtuna laagrikool jäägu sinnapaika ja sõitku ma hiljemalt 15. märtsiks kohale. See teade tuli mulle täiesti ootamata ja muidugi suureks üllatuseks.

Jõudsin Stokholmi 15. märtsi keskpäeval ja läksin kohe E.Komitee kaudu Välismaalaste Komisjoni dr.H.Haage jutule. Dr.Haage märkis kohe algul, et eesti kool Stokholmis on mõeldud eesti õpilastele ainult ülemineku kerendamiseks rootsi koolidesse ja rõhutas kogu aeg selle ajutisust. Ka jumalaga-jätul dr.Haage öeldud "så småningom" kumiseb veel praegugi mu kõrvus.

Sealt ruttasin ma linna koolivalitsusse esimese koolideinspektori jutule. Tol ajal oli esimene koolideinspektor koolivalitsuses kõige kõrgem ametikandja - koolidirektori ametikohta siis veel ei olnud. 1. koolideinspektor dr.Brör Jonzon võttis mind väga sõbralikult vastu ja jutustas kohe algul, et ta külastanud 1934 Rootsi Koolide Ülemvalitsuse ülesandel - ta töötanud siis seal õpetusnõunikuna - Haapsalu Rootsi Gümnaasiumi ja olnud seal direktor Anton Uksti ja tema abikaasa külaliseks. Ta kiitis väga pr.

ja hr. Üksti külalislahkust je eriti veel dir. Üksti rootsi keele laitmatut oskust. Peale Haapsalu Rootsi Gümnaasiumi oli ta hästi teadlik rootsi koolidest Tallinnas ja mitmel pool mujal. Lõpuks märkis ta veel, et teil oli ju Tallinnas Haridusministeeriumis ametis ka rootsi rahvusekretär - nüüd on meie kohus aidata teid ja teha teie heaks kõik, mis on linna koolivalitsuse võimuses. Aga kõige lõpuks küsis ta, kas ma olen kuulnud kuidas on käinud dir. Üksti ja tema perekonna käsi. Kui ta kuulis, et dir. Üksti ja tema perekond küüditati juunis 1941 teadmatusse, siis see tuli talle suureks jahmatuseks. Ta muutus väga tõsiseks ja ütles: "Kui seda rootsi rahvas teaks!"

Kooliküsimuste edasisel arutamisel selgus muu hulgas, et Eesti Kool saab ruumid Matteuse algkoolis ja et ka eesti õpilased saavad kõik sotsiaalsed soodusstused võrdselt rootsi õpilastega.

Eesti Kooli tegelik töö algas 19. märtsil, esialgu kahe õppejõuga, peale minu Olev Olesk. Nädal hiljem tuli Jutta Baugus. Esimene õppepäev algas suuremas klassiruumis, mis kogunes tulvil õpilastest ja nende vanemaist. Ei olnud mingit pidulikkust. Lapsevanem Virve Kalla-Päss kirjutas üles kohale tulnud õpilased ja sai 33 nime. Pärast minu tervitust ja selgitavad sõnavõttu võtsid sõna mitmed lapsevanemad ja esitasid murelikke küsimusi. Kõik olid ju sattunud esimest korda suurlinna, neile täiesti võõrasse ja harjumata keskkonda. Matteuse kool asetseb Stokholmi põhja servas (Vanadisväg 16) peaaegu linna piiril. Meie rahvas oli aga enamusel sattunud Stokholmi lääne- ja lõunapoolseisse linnaosadesse, kus oli siis rohkem kortereid saada. Kes veel mäletavad Stokholmi tolleaegsete trammide ja busside väga aeglast ja kohmakat liiklust, kusjuures näit. Matteuse kooli juurde jõudmiseks tuli mitu korda ümber istuda, need vahet aimavad lastevanemate murelikke küsimusi laste pika ja keerulise koolitee pärast, eriti kõige nooremate osas.

Teine küsimus, mille lastevanemad esile tõstsid, puudutas laste edasimineku võimalust rootsi kõrgemasse koolidesse pärast Eesti Kooli lõpetamist. Tol korral oli kõigil ikka arvamus, et need, kes nüüd astuvad Eesti Kooli, saavad selle ka lõpetada. Seetõttu huvitas eriti neid, kellede lapsed astusid Eesti Kooli vanemaisse klassidesse, kas on ikka kindlustatud nende laste sissepääs rootsi keskkoolidesse. Teatavasti pääsesid õpilased tol ajal keskkoolidesse ainult võistluskatsete kaudu. See raske probleem hõljus Eesti Kooli kohal veel kaua aastaid. 40 aastat tagasi lastevanemate murelikele küsimustele vastates võisin ma neid ainult heade lootustega trööstida ja pidin koguni selgeltnägija osas esinema.

Kohe algusest peale kujundasime Stokholmi Eesti Algkooli 7-klassiliseks ja esialgu kahes komplektis. Õpilaste arv aga hakkas pidevalt kasvama, seetõttu taotlesin kooli 3-komplektiliseks muutmist ja ühe õpetaja juurdevõtmist. Välismaalaste Komisjon nõustus sellega ja uueks õpetajaks kinnitati August Leht, keda ma tundsin Tartu-ajast kui head ja tublit pedagoogi. August Leht saabuski kohale ja peatus esialgu minu juures Riksbys (nüüdne Bromma), et läbi arutada tema tööülesanded. Kuid öösel enne koolitööle minekut tabas teda äkki mingi atakk ja arsti otsuse kohaselt pidi ta pikemaks ajaks haigevoodisse jääma. Veidi toibunud, sõitis ta tagasi kodukohta ega tulnudki enam Stokholmi. Saime küll kolm komplekti, kuid pidime kõik tunnid omavahel ära jaotama.

Kuid veel enne hr.Lehe siiatulekut sain äkki kutse tulla dr.Haage jutule. Dr.Haage võttis mind vastu väga pahase näoga ja istet pakkumata hakkas kohe käredas toonis mulle ette heitma kahe juba rootsi koolis käinud õpilase Eesti Kooli vastuvõtmist. Seda ma ei oleks tohtinud teha ja nõudis kategoorilises sõnastuses nende tagasisaatmist rootsi kooli. Mina vastasin, et mina ei saa seda teha. Poisid olid küll rootsi kooli astunud, sest eesti kooli siis veel ei olnud, kuid täieliku umbkeelsuse tõttu neil ei olnud rootsi koolis käimisest mingit tulu ja küsisin: milleks siis eesti kool asutati? Minu vastuväiteid ei pannud dr.Haage üldse tähele ja nõudis veelgi kategoorilisemas hääletoonis poiste tagasisaatmist rootsi kooli. Ma ütlesin veel kord, et mina seda ei tee, kuid tehku seda dr.Haage, kui tal on selleks võimu. Dr.Haagel aga ei olnud seda võimu ja poisid jäid rahulikult edasi eesti kooli. Nende nimed olid: Ivar Aulik ja Kaljo Nõu.

Kui E.Komitee esimees R.Penno ja poiste vanemad hiljem sellest vahejuhtumist kuulda said, siis olid nad minu kindlast seisukohast väga rahuldatud.

Sellel väga ebameeldival vahejuhtumil oli veel väike järelmäng. Veel enne Eesti Algkooli avamist otsustas Välismaalaste Komisjon avada Eesti Gümnaasium Sigtunasse ja E.Komitee ettepanekul määrati selle direktoriks Henno Jänes. Mõne aegse kõhklemise järele loobus H.Jänes sellest kohast ja E.Komitee esitas siis mind uueks kandidaadiks Sigtuna E.Gümnaasiumi direktorikohale. Kuid inspektor Haage keeldus mind esitamast Välismaalaste Komisjonile kinnitamiseks Sigtuna Eesti Gümnaasiumi direktoriks. Selle sammu põhjenduseks minu "distsipliinirikumist ja sõnakuulmatust"!

Ühel päeval külastas mind koolis Ernst Idla. Selgus, et ta elavat Stokholmis juba k.a. algusest alates ja olevat alustanud naisvõimlemisrühmade organiseerimisega ja harjutustega ja soovib oma tööväljale ka Eesti Kooli vanemate klasside tütarlapsi. Miks ei! Lubasin seda selgitada ja teatada. Tüdrukud olid ettepanekust väga vaimustatud ja varsti alus-

taski h. Idla harjutustega kohe pärast koolitunde. Sealt asfalteeritud kooliõuelt algas meiegi tüdrukute särav võidutee, mis viis neid hiilgavatele esinemistele peale Rootsi ka teistesse riikidesse ja suvel 1954 koguni kaugele Lõuna-Ameerikasse.

Varsti pärast hr. Idlat saabus kooli 4-liikmeline delegatsioon Lesti Gaidide Malevast. Kahjuks meenub ainult kaks nime: proudad Määr ja Virge Hint. Selgus, et Eesti Gaidide Malev Rootsis soovib oma Tuulemaa lipkonda Eesti Kooli tüdrukuid esimesest klassist alates. Poisid olid juba skautide ridades, väga tore, et ka meie tüdrukud saavad astuda gaidide ridadesse, kuhu oli tahtjaid rohkesti.

Juulikuu algul teatas insp. Haage suuliselt, et kõik laagrikoolid peavad oma tegevuse lõpetama 15. augustil. Ka Stokholmi Eesti Kool oli vormiliselt laagrikool ja seetõttu tabab meidki sama saatus. Puhkuste tõttu olid linna koolivalitsusest kõik juhtivad asjamehed kadunud, neid loodeti tagasi alles 10. aug. paiku. Küll aga informeerisin sellest E. Komiteed. Juulikuu lõpul saabus Välismaalaste Komisjonist kirjalik teade Eesti Kooli sulgemisest ja õpetajate ametist vabastamisest 15. augustist arvates ja et kõigil õpilastel tuleb edasi õppima minna rootsi koolidesse oma elukoha järgi. See oli hiiobisõnum, aga parata ei olnud enam midagi! Asusime ettevalmistustele koolitegevuse lõpetamiseks, aga rööbiti sellega hakkasin selgitama võimalusi Eesti Algkooli tegevuse jätkamiseks. Peale kõigi muude raskuste hakkas ähvardama ajanappus, sest linna koolid algasid siis 30. augustil.

Kõigepealt katsusin selgitada linna koolivalitsuse seisukohta. See selgus kõigiti positiivselt. Meile lubati anda vajalikud ruumid ja õpilastele kõik sotsiaalsed soodustused nagu senini. Ruumide osas selgus, me saame Jakobi algkoolist. Vajalike üksikasjade selgitamiseks soovitati astuda ühendusse Jakobi algkooli ülemõpetaja Kaleb Andersoniga, kelle koju läksin koos õp. Olev Oleskiga. Seal võeti meid vastu äärmiselt sõbralikult ja rikkalikult kaetud kohvilauaga. Meile suureks üllatuseks selgus, et Kaleb Anderson on neli aastat Eestis õpetajana töötanud. Suve algul 1920 juhuslikult näinud ta ühes rootsi lehes kuulutust, kus otsitud rootsi keele ja üldainete õpetajat Eesti rootslaste kodumajanduskoolile Pürksis Läänemaal. Ta vastanud ja saanudki sinna õpetajaks. Ta jäänud sinna neljaks aastaks ja õppinud seal ka natuke eesti keelt, mille oskust ta ka demonstreeris meile ühes mõnede eestikeelsete raamatutega. 1938 käinud ta - siis juba koos abikaasaga - üldlaulupeol Tallinnas. Nüüd võttis sõna pr. Anderson ja ülistas meie laulupidu maast taevani. See olnud lõp-

mata tore! See kõik tuli meile väga suureks üllatuseks.

Kui me siis asusime oma koolimurede selgitamisele, siis oli Kaleb Anderson valmis meie kõikide soovidele vastu tulema. Meie soovid olid aga väga suured ja seetõttu tuli Jakobi koolis palju remonti teha ja ümber korraldada, isegi paar seina maha võtta, aga K.Anderson lubas kõik teha ja lisas juurde: ma nägin ja kogesin Eestis kuidas seal hoolitseti rootsi vähemuse keele ja omakultuuri säilitamise ja arendamise eest. Nüüd on meie kohus ka teid omaltpoolt natuke aidata. Umbes nii ütles ta ja ma olen oma elus väga harva olnud nii ülevas meeleolus kui K.Andersoni kodust lahkumisel. Iagasideel otsisime üles Jakobi koolimaja asupaiga ja meile suureks rõõmuks leidsime, et see asetses üsna kesklinnas ja mitte kaugel tolleaegsete trammide ja busside peatuskohtadest. Seal selgus veel, et kooli kojameheks on laplane kusagilt kaugelt Lapimaalt. Kui ta kuulis kellega tal on tegemist, siis muutus ta eriti rõõmsaks ja vastutulelikuks meile.

Vahepeal oli E.Komitee Abistamistoimkond piiskop Kõpuga ja praost Täheväljaga eesotsas algatanud õpetajate palkadeks toetuse saamist peakonsul Kaivu kaudu USA-st. Aeg aga ruttas oma ruttamist ja jõudis kätte 15. august. Sel puhul toimus Klara kooli saalis pidulik lõpuaktus. Seal nägin ma ette laste ja nende vanemate pakilist küsimust: kas ikka tuleb eesti kool? Aga mul ei olnud siis veel midagi kindlat, kõik oli alles lubamis- ja ootejärgus. Mida ma ütlen oma aktusekõnes? 30. augustil algab kõigis koolides õppetöö, selleks ajaks peab ju selge olema kas tuleb eesti kool või ei tule. Ruumid ja linna koolivalitsuse toetus näis peaaegu kindlana. Täielikult ebakindel oli taotletud toetus õpetajate palkadeks. Kui eesti kooli algus lükata edasi kuni saabub õpetajate palk - võib-olla kunagi septembris -, siis on eesti õpilaste kättesaamine rootsi koolidest väga tülikas - pahandus kahe pärast mõlkus illa veel meeles! Ma mõtlesin, et kes tahab võita, see peab ka riskima ja ma otsustasin riskida ja teatasin oma aktusekõnes, et eesti kool jätkab oma tegevust kahe nädala pärast ja et kõigil tuleb 30. augustil tulla Eesti Kooli. Täpsemad üksikasjad teatakse eesti lehtedes. Kool saatis välja oma esimese lennu - kuus seitsmenda klassi lõpetajat. Neile soovisin parimat edu rootsi koolides. Teistele soovisin rõõmsat jälleenägemist 30. augustil. Neid oli 90 õpilast.

22. augustil saabus linna koolivalitsuselt ametlik teade linna-poolse toetuse kohta täies ulatuses. Lahtiseks jäi siis õpetajate palkade küsimus ja see ei olnud veel selge 30. augustilgi, kui Jakobi kooli õuele kogunes ligi 200 eesti õpilast, kellede näod särasid rõõmust, et eesti kool jätkab ikka oma tegevust. Vägeval ja sisukal avaaktusel vaevalt keegi võis aimata, et Stokholmi Eesti Kool jätkab oma õnnistusrikast tegevust veel 40 aastat hiljem!

Kolme päeva pärast saabus ka teade õpetajate palkadeks toetuse saamise kohta.

Olev Oleskile ja Juta Baugusele lisaks tulid uute õpetajatena: Udo Juuno, Leini Mälk, Linda Nerep ja Marie Susi.

Kui nüüd esitatud mälestuskillukestele pilku tagasi heita, siis nähtub, et Stokholmis oli meie rahval eesti kooli alal tohutult palju õnne. Stokholmi linna koolivalitsus kasutas eesti kooli hüvanguks maksimaalses ulatuses seda, mis oli nende võimuses. Meie rahval ei olnud näit. Göteborgis sellist õnne. Just sealse koolivalitsuse vastuseisu tõttu pidi Eesti Kool 1946 oma tegevuse katkestama ja alles 14 aastat hiljem saadi seal pärast aastaid kestnud rasket võitlust Eesti Kool uuesti käima panna.

Mis puutub isiklikult minusse, siis E.Komitee Koolitoimkond asus seisukohale, et mina loobuksin Stokholmi Eesti Algkooli juhatajakohast ja asuksin töökohale, kust ma saaksin rohkem liikuda ja juhtida eesti koolide organiseerimist ja nende pedagoogilist tegevust ülerootsilises ulatuses. Stokholmi Eesti Algkooli tegevuse jätkumine virgutas ja õhutas otsekohe eesti koolide tekkimist mitmes keskuses Rootsis ja uusi oli tarvis veel paljudes kohtades. E.Komitee koolitoimkond valiski uueks juhatajaks Eduard Karma 15. septembrist arvates ja sama päeva viimasel vahetunnil andsin ma kooli võtmekimbu hr.Karmale.

Üks väga huvitav peatükk minu elus oli lõpule jõudnud.

Herman Rajamaa